

<https://doi.org/10.18778/0208-6050.16.08>

Krzysztof Urzędowski

OBCIĄŻENIA MIESZKAŃCÓW PIOTRKOWA
I OBWODU PIOTRKOWSKIEGO
NA RZECZ POWSTANIA LISTOPADOWEGO

Szybki wzrost armii regularnej z 27 tys. w chwili wybuchu powstania do 87 tys. w kwietniu 1831 r. oraz mobilizacja w całym okresie działań powstańczych 120—140 tys. ludzi do czynnej służby liniowej i związane z tym koszty wystawienia, wyposażenia i utrzymania spadły na barki społeczeństwa Królestwa¹. Aby obraz wysiłku ludności Królestwa był w miarę pełny, należy jeszcze doliczyć formacje nieregularne w postaci Straży Bezpieczeństwa i Gwardii Ruchomej, a także różnorodne formacje ochotnicze. Siłą rzeczy część tych obciążeń spadła na barki mieszkańców samego Piotrkowa, jak i obwodu piotrkowskiego.

Urzędowa wiadomość o wybuchu powstania dotarła do Piotrkowa 4 grudnia 1830 r. Ludność samorzutnie zaczęła składać się na cele powstańcze (w Piotrkowie na ten cel przeznaczano nawet obrączki ślubne) i formować pierwsze ochotnicze jednostki zarówno konne, jak i piesze².

Wraz z formowaniem pułku jazdy kaliskiej wyznaczono poszczególne miasta na punkty rekrutacyjne. W Piotrkowie formował się jeden ze szwadronów liczący 40 jeźdźców. W połowie grudnia 1830 r. rozpoczęło się formowanie kompanii strzelców pieszych, do której wstąpiło z Piotrkowa 120 ochotników³. Powołana 2 i 3 grudnia 1830 r. Straż Bezpieczeństwa przewidziana jako służba porządkowa oraz III rezerwa wojsk liniowych liczyła w obwodzie piotrkowskim 19 123 osób, z cze-

¹ J. Wojtasik, *Uzbrojenie a sztuka wojenna w polskich powstaniach (1794—1864)*, [w:] *Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 22, Wrocław 1979, s. 165.

² A. Barszczewska, *Udział Piotrkowa Trybunalskiego w powstaniu listopadowym i styczniowym*, [w:] *750 lat Piotrkowa Trybunalskiego (materiały na sesję naukową)*, Piotrków Trybunalski 1967, s. 78.

³ *Ibidem*, s. 78—80.

go z miast powołano 2277, ze wsi — 16 846. Ponieważ członków Straży Bezpieczeństwa obciążono obowiązkiem umundurowania i uzbrojenia się na własny koszt, stąd uzbrojenie było niejednolite i przeważały w znacznej większości kosy i piki. Broń palną w miejskich oddziałach Straży Bezpieczeństwa Obwodu Piotrkowskiego posiadały 183 osoby, na wsiach — 468, co w sumie stanowiło zaledwie 3,4% ogólnej liczby uzbrojenia⁴.

Skąpa baza źródłowa nie pozwala dokładnie określić liczby mieszkańców Piotrkowa powołanych do Straży Bezpieczeństwa. Jednakże, jak na to wskazuje pismo Rady Miejskiej ze stycznia 1831 r., pełnienie warty patrolowej na rogatkach miasta oraz wystawianie posterunków przy odwachu głównym (więzieniu) odrywały od codziennych zajęć kilkadziesiąt osób „już zubożałych ciągłymi składkami”. Stąd też Rada Miejska postulowała, aby chociaż odwach główny był obsadzony posterunkami z regularnych jednostek, tym bardziej że w owym czasie w Piotrkowie kwaterowało 2000 żołnierzy⁵.

Po powołaniu przez Rząd Tymczasowy Gwardii Ruchomej określono wysokość kontyngentu przypadającego na obwód piotrkowski. Do 9 stycznia 1831 r. obwód wywiązał się w 72% z nałożonego kontyngentu dostarczając do Gwardii Ruchomej 2071 żołnierzy (o 675 mniej niż założono). Po wprowadzeniu poboru dymowego na obwód piotrkowski nałożono obowiązek dostarczenia 339 konnych⁶. Także ten obwód objął pobór koni w ramach ogłoszonej mobilizacji 1 konia ze 100 dymów. Ponadto na barki mieszkańców woj. kaliskiego, a w tym obwodu i samego miasta, spadł obowiązek utrzymywania pułków jazdy wojewódzkiej do czasu przejścia ich na etat Komisji Rządowej Wojny. W trakcie realizacji nowego poboru (1 konny ze 150 dymów) Piotrków, jak to miało miejsce i poprzednio, stał się jednym z punktów zbornych, do których napływali nowo powołani rekruci⁷.

Utworzenie 2 pułków pieszych w obrębie każdego województwa z Gwardii Ruchomej, na mocy decyzji gen. J. Chłopińskiego z dnia 10 stycznia 1831 r., dotyczyło także omawianego przez mnie regionu, jednakże rozproszona baza źródłowa nie pozwala na tym etapie badań na przeprowadzenie dokładnych ustaleń.

⁴ A. Barszczewska, *Z badań nad dziejami powstania listopadowego na terenie Łodzi i okręgu łódzkiego*, „Rocznik Łódzki” 1958, t. 1 (4), s. 32.

⁵ WAP Piotrków, Magistrat miasta Piotrkowa (MMP), sygn. 132, pismo Rady Miejskiej do dowódcy 22 pułku liniowego.

⁶ A. Barszczewska, *Województwo kaliskie i mazowieckie w powstaniu listopadowym 1830—1831*, Łódź 1965, s. 81, 83, 90.

⁷ *Ibidem*, s. 96—97.

Obok wyciągania rekruta, jednym z dotkliwych obciążeń było wyżywienie i umundurowanie olbrzymiej w stosunku do liczby ludności Królestwa armii. W celu zaopatrzenia wojska zostały powołane Komitety Żywności, których podstawy i zakres działania określało rozporządzenie z 18 grudnia 1830 r. W obwodzie piotrkowskim na czele Komitetu Żywności stanęli Piotr Kramarkiewicz, właściciel Bilskiej Woli, Kazimierz Kruszewski z Woźnik i Antoni Dzwonkowski z Woli Kamockiej. Ponieważ Piotr Kramarkiewicz nie przyjął tej funkcji, jego miejsce zajął Michał Chrzanowski z Żakowic. Na członków Komitetów Żywności wybrano posiadaczy znacznych posiadłości ziemskich licząc, że będą oni głównymi dostawcami produktów żywnościowych, zwłaszcza, iż ograniczono dostawy z gospodarstw gminnych już bardzo obciążonych różnego rodzaju powinnościami na rzecz wojska. Generalnie można stwierdzić, że Komitety Żywności nie spełniły pokładanych nadziei⁸.

Obok wyżywienia mieszkańców Królestwa obciążono różnymi podatkami i ofiarami na rzecz wojska. Wysokość podatku-ofiary ściągniętej z Piotrkowa w styczniu 1831 r. wynosiła 1334 złp. i 24 gr. Ponadto w tym samym miesiącu kasa miejska wyasygnowała dodatkowo 250 złp. i 26 gr oraz w maju 1831 r. — 200 złp. i 20 gr. Kasa miejska ponosiła znaczne koszty z różnego rodzaju usług na rzecz wojska. Przykładowo obciążenie kasy miejskiej miasta Piotrkowa na 24 stycznia 1831 r. wyglądało następująco:

sprowadzenie koni z Łowicza dla kawalerii	246 złp. 12 gr
dostarczenie materiału do armat (w 3 partiach)	221 " 39 "
sprzęt do lazaretu pułkowego (w 2 partiach)	54 " 12 "
wyżywienie i ogrzanie odwachu	431 " 28 "
wyżywienie i transport dezertarów	30 "
obuwie dla wojska (w 2 partiach)	700 "
odesłanie puszkarzy do arsenału	60 "
wyżywienie robotników przy broni palnej	12 "
postawienie słupów alarmowych	14 " 16 "
utrzymanie lazaretu cholerycznego	300 "
	2069 złp. 07 gr

Była to znaczna suma, skoro budżet kasy miejskiej w tym okresie wyniósł nieco ponad 19 tys. złp.⁹

Warto także w tym miejscu wspomnieć o postawie ludności obwodu piotrkowskiego i samego Piotrkowa. Otóż szewcy piotrkowscy samorzutnie obniżyli cenę wykonywanego obuwia zapasowego z 6 do 5 złp. i 24 gr za parę trzewików i 10 złp. za parę cizem. Po zarządzeniu

⁸ *Ibidem*, s. 98—99.

⁹ WAP Piotrków, MMP, sygn. 510, Akta złożonego rachunku Kasy Ekonomicznej miasta Piotrkowa 1831.

przez władze powstańcze zbiórki złomu spiżowego powiat piotrkowski nadesłał do arsenału w Warszawie w krótkim czasie 60 cetnarów złomu¹⁰.

Dodatkowym obciążeniem dla mieszkańców obwodu i samego miasta był obowiązek dostarczania podwód dla wojska i konnych posłańców. Była to dotkliwa powinność, skoro komisarz obwodu piotrkowskiego, aby ulżyć burmistrzowi Piotrkowa w dostarczaniu podwód i pikiet służących do roznoszenia rozporządzeń wojskowych i rządowych, wyznaczył okręg, który miał dostarczać podwoły i konnych posłańców na każde polecenie burmistrza. Obwód liczył 34 miejscowości o łącznej liczbie 1405 dymów rolniczych. Miał on dostarczyć 694 podwoły i 711 konnych posłańców. Na każdą miejscowość rozpisano ilość podwód, którą miała dostarczyć dziennie zgodnie z zapotrzebowaniem. Przykładowo ekonomia Piotrków miała dostarczyć w sumie 193 podwoły po 6 fur dziennie. Według niepełnych danych do czerwca 1831 r. dostarczono w sumie 228 podwód i konnych posłańców, z tego tylko 65 płatnych.

Wyznaczeni na podwoły sami musieli zaopatrzyć siebie i konie w żywność. Według rozporządzeń Komisji Obwodowej podwoła miała dochodzić tylko do najbliższego etapu i nie mogła być dłużej zatrzymywana niż 24 godz. W praktyce okazało się, że podwoły były często rekwirowane bez wiedzy burmistrza, przetrzymywane znacznie dłużej i wysyłane na drugi, a nawet trzeci etap. Ponadto napływały liczne skargi mieszkańców spowodowane zajeżdżaniem koni.

Zarówno władze cywilne, jak i wojskowe starały się uregulować ten stan rzeczy. Komisarz obwodu piotrkowskiego w piśmie z dnia 5 kwietnia 1831 r. zalecał burmistrzowi protokołować w kontrolkach liczbę wydanych podwód z nazwiskiem przyjmującego, który w wypadku nadużyć miał być pociągany do odpowiedzialności. W tym samym duchu był utrzymany rozkaz dzienny z dnia 5 lutego 1831 r. dowódcy siły zbrojnej na lewym brzegu Wisły gen. Klickiego, grozący odpowiedzialnością karną za branie podwód poza limitem i przetrzymywanie ponad określony termin. Ponadto do niedopuszczania do tego typu nadużyć zostali zobowiązani wszyscy oficerowie i podoficerowie¹¹.

Dnia 20 maja 1831 r. sejm podjął uchwałę o sformowaniu nowych pułków strzelców pieszych, co spadło na barki już wyniszczonego wojną i zubożonego społeczeństwa. Zgodnie z uchwałą rozpisano na mieszkańców Królestwa jednorazową składkę na wystawienie i utrzymanie nowych pułków strzelców pieszych. W przypadku Piotrkowa sporządzono 2 listy imienne. Jedna obejmowała mieszkańców samego Piotr-

¹⁰ Barszczewska, *Województwo kaliskie...*, s. 117—121.

¹¹ WAP Piotrków, MMP, sygn. 132.

kowa, druga — gminę Piotrków, gdzie wprowadzono jednorazowy dodatkowy podatek gruntowy. Druga lista obejmowała również grunty proboszczowskie. Na liście miejskiej znalazło się 957 osób podzielonych na 10 klas, od 2 do 11; z tym że do klasy 2 nie zapisano nikogo. W klasie 3 znalazła się służba, wyrobnicy (z których jednakże składki nie ściągano); w klasie 4 — rzemieślnicy, subiekci, niżsi urzędnicy; w klasie 5 — właściciele kamienic i domów; w klasie 6 — urzędnicy; w klasie 7 — kupcy. Do klasy 11 zapisano dzierżawców, którym wysokość składki obliczano w procencie z sumy dzierżawnej 5/10 000. Poprzednie klasy miały stałą składkę w wysokości od 2 do 60 złp. W sumie miasto miało zapłacić 5419 złp. Natomiast w gminie Piotrków określono stawkę w wysokości od 4 do 6 złp. w zależności od ilości dymów. Gmina miała dostarczyć 1202 złp. W sumie na wystawienie i utrzymanie nowych pułków strzelców pieszych przeznaczono 6621 złp. Warto podkreślić, że wśród ofiarodawców znaleźli się znani obywatele Piotrkowa, m. in. notariusz Michał Ordega, który według wykazu zapłacił 30 złp. Stan liczebny poszczególnych klas był różny, najliczniejsza była klasa 3 — 500 osób, klasa 4 — 318, klasa 5 — 87, klasa 6 — 39, klasa 7 — 9, klasa 11 — 4¹².

Fragmentarycznie zachowane akta nie pozwalają w pełni określić wysokości ani też liczby i rodzaju ofiar poniesionych na rzecz powstania listopadowego przez mieszkańców Piotrkowa i obwodu piotrkowskiego. Nie bez znaczenia jest fakt, że po upadku powstania władze carskie niszcząc akta pochodzące z tego okresu dążyły do zatarcia śladu „buntu polskiego” z 1830 r.

Archiwum Wojewódzkie w Sieradzu

Кишищоф Ужендовски

ОБЯЗАННОСТИ НАЛОЖЕННЫЕ НА ЖИТЕЛЕЙ ПЕТРКОВА
И ПЕТРКОВСКОГО ОКРУГА
В ПОЛЬЗУ НОЯБРЬСКОГО ВОССТАНИЯ

Быстрое развитие регулярной армии (до 87 тыс. в апреле 1831 г.), а также многочисленных нерегулярных формирований, явилось огромным обременением для населения Королевства. Пётрковский округ и сам Пётрков участвовал в целом ряде многочисленных нагрузок, которые легли на плечи общества. Вместе с самопроиз-

¹² WAP Piotrków, MMP, sygn. 432a, Spisy jednorazowej składki na wystawienie i utrzymanie pułków strzelców pieszych zgodnie z uchwałą sejmową z dn. 20 05 1831 r.

большим формированием и участием в добровольных формированиях в начальной фазе восстания (кавалерийский эскадрон насчитывал 40 всадников формировался в Пётркове, 120 добровольцев в Роте Стрельцов Пехотинцев сформированной на территории калиского воеводства) этот регион не обошли регулярные призывы в повстанческую армию (339 верховых из рекрутского набора, поставка коней). Охрана Безопасности в пётрковском округе насчитывала 19 123 человека, из которых 2277 человек это городские призывники, 16 846 из гмин. В Движимую Гвардию призвано 2071 солдат.

В пётрковском округе действовал также Комитет Продуктов питания во главе с Казимиром Крушевским из Вожника, Антоном Дзвонковским из Воли Камоцкой и Петром Крамаркевичем (место которого в скором времени занял Михал Хшановский из Жаковиц). Кроме добровольных приношений для целей восстания (в Пётркове для этой цели отдавали даже супружеские обручальные кольца) округ, как и сам город, был отягощён разного рода пожертвованиями: чрезвычайными налогами, взносами и приношениями. Городская касса в январе 1831 г. ассигновала 1584 зл.п. и 50 гр. (в двух взносах), в мае 200 зл.п. 20 гр. налога пожертвований. Стоимость разного рода услуг для армии только в январе 1831 г. 2069 зл.п. и 7 гр. Были также пожертвования от ремесленников, исполняющих военные заказы (напр. пётрковские сапожники самопроизвольно снизили цены на запасную обувь для армии).

Чувствительным обременением для населения была обязанность доставки подвод и верховых посланцев. Военные власти часто допускали злоупотребления, а в связи с этим от жителей поступали многочисленные жалобы на тему заезженных лошадей. Об этом свидетельствуют: письмо комисара пётрковского округа от 5 апреля 1831 г. и дневной приказ ген. Клицкого от 5 февраля 1831 г. После постановления сейма от 20 мая 1831 г. о снаряжении и содержании новых полков пехоты стрельцов для города и гмины Пётркова был объявлен одноразовый взнос в размере 6621 зл.п. (5419 зл. на город и 1202 на гмину). Оставшиеся во фрагментах акты не позволяют полностью определить размеры пожертвований, предназначенных на цели ноябрьского восстания обществом города Пётркова и пётрковского округа.